

Baiba Vitoliņa

Bruno Kalniņa arhivāre,
Zviedrijas Strādnieku
kustības arhīvs

Dažas liecības par Bruno Kalniņa darbību 1940. – 1944. gadā*

A. Gailītis:¹ “Patiesības labad man ir Jūs jāinformē uz ziņu pamata no pirmavotiem², ka Dr. Bruno Kalniņš boļševiku iebrukumu laikā Latvijā uzņēmās Latvijas armijas pirmā komisāra posteni uz bij. Kara ministra ģen. J. Baloža personīgu pamudinājumu. Kalniņš IV Saeimā bija Kaŗa lietu komisijas pr-dis,³ un ar ģen. J. Balodi tie bija tu draugi, tie labi satika un sadarbojās. Vēl Saeimas pr-tājs nav gribējis, ka dēls iesaistās pie komunistiem darbā, un, lai izvairītos no latviešu sabiedrības pārmetumiem, tēvs kategoriski bijis pret to. Taču Bruno Kalniņš ņēmis vērā ģen. J. Baloža gribu un tēvu nav klausījis, lai gan pēdējais bija tālredzīgāks un saprata, ka dēls nespēs attaisnot savu darbību. Ja tagad Dr. Bruno Kalniņš tā izdotajā grāmatā “Sociāldemokrātijas 50 g.”⁴ šo faktu ir noklusējis, tad tas nozīmē, ka ar savu rīcību nevēlējās sagādāt ģen. J. Balodim likteni, kas pretējā gadījumā tam nozīmētu to pašu bez laicīgās nāves.

Krodera publikācija⁵ vienīgi latviešu sabiedrībā karsē politisko atmosfēru, tā ir nepamatota un nepelna ievēriību.”⁶

V. Jaunkalniētijs:⁷ “Par politiku politvadītājs gan daudz nerunāja, bet aicināja rīkot sporta sacensības, kaut tādas jau bija vienmēr rīkotas. Viņa ierosmē gan radās sienas avīze un tai atrasts redaktors, kadets Indāns, bet tā bija ieturēta visai mērenā garā.”⁸

E. Briedis:⁹ “..Armijas politdarbinieku vietas Kalniņš aizpildīja ar bijušajiem Strādnieku savienības sportistiem – SSS biedriem. ..Aviācijas pulkā ieradās.. pulka komisārs.. Pēteris Bagātais¹⁰..

Demonstrācijā vajadzēja piedalīties arī pulka pārstāvjiem.. Pavēle nāca no augšas.. Valdemāra ielā no Ārlietu ministrijas balkona uz demonstrantiem noskatījās jaunās valdības ministri.. un arī visu notikumu organizētājs Latvijā – Višinskis.”¹¹

J. Ritums:¹² “..Demonstrācija, kurā bija spiests piedalīties arī Rīgas garnizons, notika (1940.g.) 5. (Sic!) augustā. Marionetu valdība nestāvēja vis uz Nacionālā

teātra balkona, bet Ārlietu ministrijā. To saku pēc atmiņas un diez vai kļūdišos, jo Kara būvniecības pārvaldes vada sastāvā arī man bija jāpiedalās šai nožēlojamā farsā.

Bruno Kalniņš šai demonstrācijā nepiedalījās, tur nebija arī armijas komandiera ģen. Kļaviņa..

Ne Latvijas armijas vadība, ne politiskais vadītājs bija tie, kas pavēlēja karavīriem piedalīties demonstrācijās.. Toreiz padomju varas oficiāli vēl nebija, bet metodes jau bija..¹³

E. Treiguts¹⁴ (1940. g. 9. augustā): “Pievarē karē tikos ar draugu, austrumieti, armijas štāba kapteini Brantu¹⁵.. Virsnieks bija nobažījies par mūsu armijas likteni, jo kļūstot baumas, ka to reorganizēšot un pārceļšot uz Turkestānas kara apgabalu. Laimīgā kārtā Br. Kalniņš esot iecelts nozīmīgā amatā un tur ar jauno armijas komandieri ģen. Kļaviņu darot visu, lai to novērstu. Kalniņš un Kļaviņš nekādā ziņā neesot komunisti. Protams, viņus arī nevarot pieskaitīt pie Ulmaņa draugiem, bet viņi esot patrioti, jo novērsuši no armijas daudz ļaunuma un paglābuši ne vienu vien virsnieku. Tas pašreiz neesot nemaz tik viegli, jo mūsmāju komunisti esot par šiem vīriem sūdzējušies krieviem.”¹⁶

“Kā iznīcināja Latvijas armiju”

Šāds raksts 1955. gada 11. un 19. novembrī parādījās trimdas laikrakstā “Laiks” ar pulkveža **K. Tīrziša**¹⁷ vārdu, tomēr viņš neesot bijis autors, tikai dažu laikmetīgu piebilžu pierakstītājs. **Aleksandrs Plensners**¹⁸ apgalvo, ka autors bijis “tuvs (1940. g.) ģenerāļa **Kļaviņa līdzstrādnieks**”¹⁹. Tāpat kā ģenerāļa **Dambiša** liecību, arī šo rakstu vērtējot, jāapzinās, ka tas sarakstīts vācu okupācijas apstākļos, laikā, kad **Bruno Kalniņš** sēdēja Centrālcietumā. Trimdā neesot varējuši publicēt autora īsto vārdu, lai nekaitētu dzimtenē palikušajiem. **Bruno Kalniņa** darbības izvērtēšanai neliels citāts:

“.. Pārņemot armijas vadību, ne ģen. Kļaviņam, nedz arī viņa tuvākiem līdzstrādniekiem nebija zināms, ka Latvijas armijas dienas ir jau skaitītas. Ir pamats domāt, ka to vēl nezināja arī toreizējie Latvijas armijas dzīves faktiskie noteicēji – Latvijā ienākušā sarkanarmijas karaspēka pavēlnieks ģenerālleitnants **Kuzņecovs**²⁰ un padomju militārais pārstāvis Latvijā pulkvedis **Zavjalovs**²¹, jo no viņu puses 1940. g. vasarā nāca prasība Latvijas armijā

nodibināt politisko vadītāju institūtu pēc sarkanarmijas komisāru – polītruku institūta parauga. Viņi apgalvoja, ka šādi bolševizēta armija varēsot pastāvēt arī tālāk un saņemt no Pad. Savienības apbruņojumu un citus materiālos līdzekļus.

Ģen. **Kļaviņš** saziņā ar **Kirhenšteina** valdības kara ministru ģen. **Dambīti** armijā tad arī nodibināja politisko vadītāju institūtu, uzaicinot par armijas politisko vadītāju bij. Saeimas deputātu sociāldemokrātu **Bruno Kalniņu**, kas tajā laikā jau bija atgriezies no ārzemēm Latvijā. Pieņemot amatu, **Br. Kalniņš** pasvītroja, ka neesot nepieciešamos apmēros sagatavotu kadru politisko vadītāju amatiem, kamdēļ amatos vajadzēsot iecelt “politiski neizglītotas” personas. No padomju puses **Br. Kalniņam** tūdaļ tika pielikts “padomdevējs” sarkanarmijas pulkvedis **Baltrušaitis**²², pēc tautības lietuvietis, kas prata latviski. Cik varēja noprast, tas bija vai nu kompartijas, vai arī čekas pārstāvis. **Baltrušaita** uzdevums bija instruēt Latvijas armijas politisko vadību un kontrolēt tās rīkojumus un pavēles, kā arī to izpildīšanu karaspēka daļās. .. (Seko par apģērba iegādi – izlaižu.) Politisko vadītāju²³ lielāko daļu karaspēka daļās prasības veidā “ieteica” (*Sic!*) plkv. **Baltrušaitis**. Protams, šie kandidāti visi bija kompartijas biedri (*Sic!*); **Br. Kalniņam** viņi lielu vērību neveltīja (*Sic!*) un karaspēka daļās centās realizēt tikai to, ko prasīja kompartija (*Sic!*). Šie paši politvadītāji – kompartijas pārstāvji tad drīz vien arī uzsāka kampaņu (*Sic!*) pret stingrākiem virsniekiem, prasot to padzišanu no armijas. Tā sākās uzbrukumi virsniekiem, kas savu atbalsi atrada arī dienas presē. Rezultātā dažus virsniekus atvaļināja, bet dažus ģen. **Kļaviņam** izdevās aizstāvēt un paturēt dienestā.

.. Līdz ar 1940. g. 5. augustā notikušo Latvijas iekļaušanu Pad. Savienībā kaut kur “augstāk”.. bija izlemts jautājums par Latvijas Tautas armijas likvidēšanu. Šī ziņa nāca kā pārsteigums.. Politisko vadītāju institūtu likvidēja un par karaspēka daļu komisāriem viscaur iecēla sarkanarmijas politiskos vadītājus..²⁴

Turpinājumā atstāstīts, kā rakstīta vēstule Staļinam, lai atstāj Latvijas armiju Latvijā,²⁵ kā arī sniegta plaša informācija par Tautas armijas pārveidošanu Teritoriālā korpusā.

*Visas vainas uzgrūšana pulkvedim **Bartašūnas** (ne **Baltrušaitim**), kurš, pēc **Br. Kalniņa***

stāstījuma, daudz viņa darbā nemaisījies, un politiskiem vadītājiem, kuri it kā neklausījuši Br. Kalniņam, apstiprina raksta tapšanas laiku, t.i., – vācu okupāciju. Gan K. Tīrzītis, gan arī raksta īstais autors zināja patiesos apstākļus, t.i., ka daudzi politiskie vadītāji bija bijušie Strādnieku Sporta savienības biedri, Br. Kalniņa draugi un – kā P. Grundulis²⁶ – pat rads!

Šo rakstu nelietīgi izlieto "Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā" 1. sējuma sastādītāji Osvalds Freivalds²⁷ un kapteinis L.k.o.k. Oskars Caunītis²⁸ 1970. gadā. Arī viņi zinājuši autoru un raksta tapšanas apstākļus.

Savukārt Dr. hist. Ēriks Jēkabsons un Valters Ščerbinskis, rakstot ievadu "Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940", 42. lpp. kļuvuši par šīs demagoģijas upuriem. Viņi gan nenorāda avotu saviem apgalvojumiem par Tautas armijas politiskajiem vadītājiem, bet formulējumi ir atpazīstami. Viņi nav papētījuši Tautas armijas politisko vadītāju biogrāfijas. Līdzīgā "vēsturiskā bedrē" savā laikā "iekrita" vēsturnieks E. Andersons, kad, neizlasot Strādnieku Sporta savienības rokasgrāmatu, viņš formulēja SSS "ideoloģiju" grāmatā "Latvijas bruņotie spēki" 752. lpp.!

"Latviešu karavīrs laiku maiņās"

Tā saucas Aleksandra Plensnera garā recenzija par "Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā" 1. sējumu 1971. gada rudenī "Laikā". Tā pārpublicēta minētās sērijas 8. sējumā 200. - 223. lpp. Citēšu izvilikumus no 1. septembra IV turpinājuma (izcēlumi mani):

"Par Maskavas rīcību ar mūsu armiju.. sastādītāju rīcībā bija 3 galvenie materiāli. Divi no tiem radušies tūlīt pēc lielieku padzišanas 1941. gada jūlijā pirmajā pusē Rīgā. Trešā, vērtīgo un plašo plkv. Silgaiļa²⁹ atmiņu uzrakstīšanas vietu un laiku nezinu, taču pieņemu, ka tas noticis jau trimdā.

Kas attiecas uz pirmiem diviem, tad pirmo, pēc toreizējā Pašaizsardzības spēku priekšnieka (t.i., paša A. Plensnera) lūguma, sacerēja viens no ģenerāļa Kļaviņa bijušiem līdzstrādniekiem. Savā rakstā viņš min arī savu amatu, bet piesardzības labā to neminēsim. Viņa vārdu un amatu nemin arī sastādītāji. Viņi vispār noklusē, laikam tāpat piesardzības dēļ, ka tādu materiālu izmanto. Viņi to nepublicē arī tekoši un pilnīgi, bet

sadalīti pa gabaliņam šur un tur, nemaz neminot, ka citē vai izmanto kādu citu autoru. Tagad tikai pieminētā darba zinātājs, kādu bez sastādītājiem un manis, kam šis darbs savā laikā bija iesniegts³⁰, diezin vai vēl cits atradīsies. Tā 143. un 144. lpp. pārņemtas no tā 11 rindas, 147., 148., 149. lpp. kopā 21 rinda, 163. un 164. – 39 rindas, 183.-185., 205. un 206., 211. daļēji 217. un 218. viss šo lappušu teksts. Visvairāk šis materiāls izmantots vārdu vārdā, bet ir arī izlaidumi vai izteiksmes labojumi. Tā, piemēram, kur autors runā par karaspēka daļām, likts "armijas vienības", kas nav labojums, bet sašaurinājums: karaspēka daļas ir ne tikai armijā, bet arī flotē. Nelielie izlaidumi laikam sastādītājiem likušies nenozīmīgi. Citam varētu būt arī citāds vērtējums. Dažs izlaidums laikam nav bez savas iekrāsas. Tā es neatradu visu, ko autors teicis par ģen. Kļaviņu. Tāpat nemot no šī materiāla Bruno Kalniņa iecelšanu armijas politiskā vadītāja postenī, izlaistas rindas: "Ģen. Kļaviņš saziņā ar toreizējo karaministru ģen. Dambīti ievēda armijā politisko vadītāju institūtu, uzaicinot par armijas politisko vadītāju Bruno Kalniņu /soc. dem./". Noklusējot šo vienu aicinājuma pierādījumu, sastādītāji gan citē paša Br. Kalniņa izteicienu, ka sarunas ar viņu šai lietā veduši ģenerāļi Kļaviņš, Jeske³¹ un Hartmanis³² un arī ģen. Balodis viņam paziņojis, ka vēlas, lai Bruno Kalniņš uzņemas šo amatu. Tomēr viņi izsaka savas šaubas: "Br. Kalniņa izteicienu attiecībā uz ģen. Balodi u.c. nav iespējams pārbaudīt, jo tie visi miruši."

Tiesa, par citiem, izņemot ģen. Kļaviņu, nebija iespējams pārbaudīt. Kā daudzu citu. Bet kāds iemesls būtu šaubīties..? Vismaz vienam sastādītājam vajadzēja atcerēties virsnieku stāvokli toreiz. Sevišķi pirmajās dienās. Visnejēdzīgākie apvainojumi, kā 1917. gadā, pēc vecu vecās paražas, atkal darīja nedrošu ik brīdi un soli. Kapt. Caunītīm kā kalpakietim vajadzēja zināt ..par ģen. Baloža simpatisējošo attieksmi pret Br. Kalniņu, ar kuru ģenerālis teicās atradis labu kopdarbību Saeimas Kara lietu komisijā. Ģenerālis arī Br. Kalniņa tiesāšanu uzņēma ar nepatiku..

Man krīzes dienās (1940. gada jūnijā) un vēl pēc tam, kamēr iespējams, bija gandrīz ik dienas telefoniskas sarunas no Berlīnes ar Armijas štaba informācijas daļas priekšnieku plkv. Celmiņu³³. Uz jautājumu, kā nu ir, viņš

reiz atteica, ka par komisāru (tā toreiz sauca) nāks Bruno Kalniņš un, domājams, tad paliks vieglāk virsnieku apvainojumu ziņā. Tāds bija ieskaits tad. Arī vēlāk atsauksmes visumā no virsniekiem par Br. Kalniņu bija labas. Protams, nav jāaizmirst apstākļi, kā arī tas, ka vienmēr atgadās tādi, kas paliek lieli un vareni, kad briesmas pāri. Arī tas, ka politiķiem bija Latvijas armijas virsnieku uniformas un dienesta pakāpes, bija toreiz pareizi: bija atņemts kādas demagoģijas pamats, kas tik stipra bija 1917. gadā. Nevarēja taču vairs zāķāties par ietēru un pakāpēm, kas tagad arī pašiem. Un arī "iela" vairs nevarēja tūlīt zināt, kas virsnieks, kas "savējs". Kopējs ietērs vispār mazina berzi.

Otrs materiāls.. (par) sakaru bataljonu – koncentrēts, ir laba ilustrācija pirmajam. To deva 1941.g. jūlijā pl.ltn. Aperāts³⁴. Arī viņa stāstījums sadalīts pa dažādām vietām.. ”

Plensners pret Aperātu un Kroderi

Cik noprotu no pulkveža Aleksandra Plensnera atmiņām,³⁵ viņš nebija Br. Kalniņa cienītājs, vismaz ne pirms Otrā pasaules kara. Arī B. Kalniņa uzskati par A. Plensneru kā vācu okupācijas laika darboni nebija glaimojoši. Tomēr, dzīvodami Stokholmā trimdā, abi izturējās korekti un vajadzības gadījumā viens otram palīdzēja.

1950. gada 2. decembrī "Kalpakietis"³⁶ Vācijas trimdas laikrakstā "Latvija" publicēja pulkveža Aperāta atrasta dokumenta aprakstu. Raksts ir garš, tādēļ te tikai daži izvilcumi:

"..1941. gada.. 7. jūlijā.. Kreišmaņa³⁷ štābā.. plkv. Aperāts uz galda nolika (boļševiku) komisāram atņemto portfeli. ..Starp citu tur atradās uz četrām lappusēm ar rakstāmšinu rakstītas lapas,³⁸ kuru saturs bija baigs.

Tās bija atestācijas par apmēram 60 latviešu virsniekiem, iesniegtas boļševiku terora iestādēm.. rakstītas okupantu valodā: krieviski. Un ceturtā lappusē, kas bija aprakstīta līdz apmēram pusei, zem teksta ieslīpi krievu valodā bija atestātu iesniedzēja paraksts. Tas skanēja: Br. Kalniņš, armijas politiskais vadītājs.

..Dokumentu savām acīm redzēja un pārbaudīja septiņi kalpakieši.. No tiem divi ir krituši kaujā, trīs atrodas brīvajā pasaulē un divu liktenis nezināms.³⁹ (Ja laikrakstā "Latvija" pretestības kustības dalībnieka atmiņās⁴⁰ par spīdzināšanu čekā tiek runāts par 32 virs-

nieku sarakstu, tad nepārprotami pastāv vairāki saraksti).. ”

Br. Kalniņš griezies pie A. Plensnera. Pirmpublicēju izvilcumus vispirms no 1950. gada 11. un 12. decembra A. Plensnera vēstulēm⁴¹:

"..3.dec. saņēmu "Latvijas" redaktora⁴².. vēstuli, kurā viņš lūdza manu paskaidrojumu viņam personīgi par kādu it kā Jūsu sastādītu nevēlamu virsnieku sarakstu. ..Pati par sevi šī (politiskā vadītāja) amata ieņemšana varbūt esot attaisnojama ar toreizējiem apstākļiem, bet ļaunākais nu esot šis ..virsnieku saraksts. Es tad arī steidzos viņam atbildēt.. . Šī nav gluži pirmā reize, kur man par šo gadījumu nācies runāt, un es zinu, ar kādu nepatiku cilvēki uzklausā to, ko viņi negrib dzirdēt un nav gaidījuši.. Esmu teicis to, ko esmu redzējis un ko atceros.. . Tur papīru bija lielāka čupa, ko – diezin kā – ieguvis plkv.lt. Aperāts, un tur bija arī savs īpašs čekas saraksts par nevēlamiem virsniekiem. Tāpat Rīgas čekā bija atrasta "Es viņu pazīstu"⁴³ ar atzīmēm pie virsnieku biogrāfijām.. . Tas bija no Jūsu puses tikai šo atsauksmju tālāk nosūtījums, bet ne Jūsu pašu vērtējums. Vai tad Jūs, pats atrazdamies "zem acīm", varētu tādas iemest ugunī. Katrā ziņā, ja izceltos kāda "goda tiesa" vai citāda "noskaidrošana", es jau tad arī sava liecinājuma neliegtu.. . Sos papīrus redzēja ne tikai "7 kalpakieši". Tie tika apskatīti un pārrunāti, pie kam es (un ne es vien) izteicu to pašu ieskatu, ko tagad.. . Toreiz tādos ieskatos bija arī "Kalpakietis". Vismaz "Tēvijā" nekāda baigā dokumenta sensacionēšana toreiz neparādījās. Tik daudz tad vēl bija atbildības sajūtas.

..Ir pretruna arī tai Aperāta teikumā, ko citēju paskaidrojumā. Ja jau virsnieki ar Jūsu iecelšanu bija apmierināti, tad tas tak rāda, ka tiem, neraugoties uz uzskatu dažādību dažos jautājumos, par Jums un Jūsu raksturu un cilvēcīgo vērtīgumu ir bijis savs pozitīvs ieskaits. Un var tikai apbrīnot, ka arī tani vietā, kur Jūs bijāt, kā arī Universitātē, Jūs šai patiešām baigajā gadā bijāt spējuši savu cieņu vēl pavairot. Arī karavīri 1945.g. no Dānijas stāstīja par Jums labu. Nezinu, kā tagad tās ļēzgas radušās."

1951. gada 21. janvārī A. Plensners papildina savu paskaidrojumu:⁴⁴

"..Tie "7 kalpakieši", kas to rakstu redzējuši un lasījuši, ir: 1) plkv. Kreišmans, 2) Einbergs⁴⁵, 3) plkv. Liciš⁴⁶ (tas, kas bija štāba

administratīvajā daļā, un pie "Kreišmaņa štāba" bija viņa sekretārs, 4) kapt. Aleks Ozoliņš⁴⁷ (saukts "Šūra", okupācijas laikā miris), 5) plkv. ltn. Aperāts, 6) mans mazumiņš un 7) "Kalpakietis" (ja mūsu abu nojauta neviļ, tad tika no "Tēvijas" izsaukti tieši uz šo "sensāciju").

Tagad, savā atmiņā rakņājoties, atceros, ka Kreišmanis, Līcis un Aperāts jau tad domājās atraduši ļoti svarīgu papīru pret Jums. Es tūlīt (arī mani uzsauca augšā) teicu, ka no Jūsu puses tas ir tikai pāradresējums. Kreišmanis gribēja, lai publicējot. Es tam nepiekritu (toreiz jau man vēl bija kāds svars) un, man likās, arī "Kalpakietis" bija tādās pašās domās, kā es. Tā tā lieta arī izbeidzās."

Tālāk A. Plensners izsaka aizdomas, ka šis raksts "laikam gan būs nodots kādai citai iestādei. Ne latviešu" un ka Br. Kalniņa denunciacijā 1950. g. "lidzatlīdzīga varētu būt kāda sveša režisora roka"⁴⁸.

"...Kas attiecas uz to izmeklēšanas komisiju⁴⁹, tad vēstulē Lambergam to arī tā apzīmēju. Īstenībā jau nu gluži tādas formālas komisijas nebija. Pārrunājām gan ar tiem virsniekiem, kas pie mums strādāja, arī to, kas bijis un kā gājis. Par prātīgāko un vairāk ziņojošo mēs ar Deglavu⁵⁰ uzskatījām plkv. ltn. Kalniņu, ģen. Kļaviņa adjutantam (palīka Rīgā)⁵¹. Citus vairs neatceros. Katrā ziņā man un tāpat Deglavam par Jums bija un palika labs iespaids. Mēs jutām līdzīgu Jūsu liktenim un, cik nu spējām, sirsnīgi centāmies palīdzēt. Šinī labajā attieksmē pret Jums mēs jau nebijām arī nekādi vientuļnieki visā laikā, kamēr vēl bijām Latvijā.

To jau arī Jūs pats droši vien sajūtāt. Tad, kad Jūs jau bijāt otreiz arestēts⁵² un atradāties Štuthofā⁵³, tie leģionāri, kas tur bija nelaimīgā kārtā piekomandēti, ar istām rūpēm stāstīja par Jūsu likteni un bažijās, vai tikai tas, ka Jūs esat saslimuši un neesat transporta spējīgi, nevar kļūt Jums par ļaunāko."

Par toreizējo "Latvijas" redaktoru V. Lambergu A. Plensners vēstules beigās piebilst: "...Viņš bija no mērenākajiem (vismaz tā likās) Valdmaņa⁵⁴ puišiem. Par to, ka viņš savā laikā bijis čekas ziņotājs, man nesen stāstīja arī prof. Švābe. Ak Dievs, kā tā pasaule sajukusi!"

Atvaļināšana

Kādā krievu valodā izdotā atmiņu grāmatā, kuras nosaukumu tā arī man nepateica, 505. lpp. esot rakstīts, ka 1940. gada 17.

augustā PSRS Aizsardzības Tautas komisārs maršals Sergejs Timošenko esot izdevis pavēli ar apmēram šādu saturu: "Esošās armijas Latvijā saglabāt uz vienu gadu, pārveidojot par strēlnieku korpusiem, attīrot no neuzticamiem elementiem, paredzot, ka gada laikā komandējošais sastāvs apgūs krievu valodu... Pēc tam Teritoriālo korpusu nomainīt ar eksteritoriālo, kuru formēs parastajā kārtībā." Pēc tam sekojusi uzskaitē par Teritoriālā korpusa sastāvu. Pavēles beigās Timošenko esot uzdevis Loktionovam darīt to zināmu valdībai Latvijā un kopā ar valdību sastādīt plānu pavēles īstenošanai, kā arī kopīgi iztīrīt korpusu no nevēlamiem elementiem. Visa komandējošā sastāva lietas esot bijis jānosūta uz Maskavu.

Ticu, ka minētais ir zināms vēsturniekiem, tāpat kā šai pavēlei sekojošais 27. augusta Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes lēmums pārveidot Tautas armiju par Sarkanās armijas strēlnieku teritoriālo korpusu. Pieminu tādēļ, ka tas izskaidro, kādēļ jau 1940. gada 10. septembrī kara ministrs Dambītis rakstīja Latvijas PSR universitātes rektoram biedram Paškēvicam, lai dod Bruno Kalniņam darbu universitātē,⁵⁵ bet 18. septembrī Br. Kalniņš paziņoja politiskiem vadītājiem, ka viņi atlaisti.⁵⁶ Tad pat viņš rakstīja kara ministram Dambītim: "Pamatojoties uz Jūsu un Balt. Atsevišķā kara apgabala politiskās propagandas pārvaldes priekšnieka divīzijas komisāra b. Šamaņina (Fedors, 1903-?) mutisku rīkojumu par visu armijas politisko darbinieku atvaļināšanu no aktīvā kara dienesta, nosūtu Jums man padoto politisko vadītāju un darbinieku sarakstu Jūsu tālākai rīcībai.

Reizē ar to lūdzu vienu saraksta eksemplāru nosūtīt LPK Centrālai Komitejai, ar lūgumu rūpēties par atvaļināto darbinieku novietošanu citā darbā.

Beidzot lūdzu sakarā ar armijas likvidācijas darbiem ieskaitīt mani, P. Lejiņu⁵⁷ un P. Grunduli līdz turpmākam Jūsu rīcībā."⁵⁸

Universitātē mācības 1940.g. sākušās tikai 1. oktobrī un B. Kalniņš nevarējis zināt, vai viņš tur darbu dabūšot, jo tur "kādi darbojušies pret viņu".

20. septembrī Br. Kalniņš rakstīja R. Dambītim: "Ziņoju, ka sakarā ar pol.vad. institūta likvidēšanu Kult.-Propagandas pārvaldes propagandas un kultūras daļu lietas š.g. 18.sept. nodevu brig. komisāram Smirnovam (?-?).

Pārvaldes administratīvā daļa vēl turpina darboties, likvidējot inventāra lietas un mate-

riālo apgādi. Tāpat turpina darboties "Sarkanais Kareivis" redakcijas personāls brig. komisāra Smirnova vadībā."⁵⁹

Pārvaldes administratīvā daļa likvidēta 1940.g.27.okt.⁶⁰

Uzejot šos dokumentus arhīvā, man kļuva saprotamāks, kādēļ pats Br. Kalniņš uzskatīja, ka viņš atvaļināts 18. septembrī. (Dažviet Br. Kalniņš min 25. septembrī kā atlaišanas datumu, bet nevar paļauties uz datumiem, ko viņš steigā no atmiņas rakstījis avīzēs un sarakstē.) Tomēr oficiāli Br. Kalniņu reizē ar A. Zirnīti, P. Grunduli un P. Lejiņu atvaļināja 1940. gada 18. oktobrī ar Latvijas Tautas armijas Likvidācijas komisijas pilnvarotā (Dambiša) pavēli Nr.5.⁶¹ Pēc Br. Kalniņa stāstījuma, tas noticis tā: "Kad Dambītis sāka likvidēt armiju, viņš man teica: "Nu, Kalniņ, Jums jau kāds kapeiks ir derīgs – es Jūs pagaidām paturu dienestā. To atvaļināšanu izdarišu no savas komisijas. Tur kādu mēnesi Jūs varat vēl skaitīties." Tad es "skaitījos", bet tikai uz papīra, es vairs dienestā nebiju, un man nekādu darīšanu vairs nebija."

Atsauces un skaidrojumi

* Turpinājums no žurnāla "Latvijas Vēsture" 2001. gada 1.(41.) numura. – Red.

¹ Alfreds Gailītis (1900.13.(15.?)VIII Ungurmuizās pag.-1980.2.V Grand Rapidos, Mičigāna, ASV), lauksaimnieka dēls, piedalījies atbrīvošanas cīņās 4.Valmieras kājnieku pulka rindās, Jaunlatgales un Valkas apr. vecākais, aizsargu rotas komandieris, 3. un 4. Saeimas dep. no Zemnieku savienības, kur bijis Sociālās likumdošanas kom. loceklis. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni, Aizsargu nopelnu krustu, Viestura ordeni u.c. ("Es viņu pazīstu" 174.lpp. un "Laiks" - 1978.4.I, 7.lpp.; 1980.17.V 6.lpp.; 14.VI 7.lpp.).

² Spriežot pēc A. Gailīša raksta satura, minētais "pirmavots" varētu būt bijis pats A. Bļodnieks vai arī kāds Latvijas armijas virsnieks, 1940.g. notikumu līdzgaitnieks, kurš pats negribējis atklātībā uzstāties kā Br. Kalniņa aizstāvis trimdā valdošo "ulmaniešu" dēļ.

³ Br. Kalniņš bija sekretārs.

⁴ Br. Kalniņš. Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi. - LSDSP Ārzemju Komiteja, Stokholma, 1956.

Izceļot šo "pārskaitīšanu Kara ministrijas sekretariātā sevišķiem uzdevumiem" O. Freivalds "Latvijas karavīrs Otrā pasaules kara laikā", 3. sējuma 250-254. lpp., turpina savu personīgo "kara gājienu" pret Br. Kalniņu, izmantojot nabaga neziniņi, zviedru studenti I.B. Rundkvisti [Rundquist]. Pulkvedis Artūrs Silgailis tās pašas sērijas 8. sējuma 308. lpp. izsaka savu sašutumu (izcēlums mans):

"..250.-254. lpp. (pēc manas pārliecības) teiktais par Bruno Kalniņu pilnīgi neiederas šajā darbā. Tā jau ir politiska rakstura ķengāšanās un rada lasītājiem šaubas par objektīvu pieeju grāmatas saturam. Uzskatāms, ka arī pirmā grāmatā 68. lpp. nodaļa "Kā Stokholmā dibināja tautas valdību" nevisai iederas šajā darbā. Protams, ka labot te nekā vairs nevar, bet par to nebija jāraksta." Turpat 308. lpp. A. Silgailis atgādina grāmatu sērijas sākotnējo mērķi: "Stingri objektīvu apskatu par Leģiona formēšanas un cīņu gaitām, balstoties uz rīcībā esošiem dokumentiem un kara dalībnieku liecībām."

(Būs turpinājums)

⁵ 1956. g. "Amerikas Vēstnesī" maijā un jūnijā publicēta gara recenzija par Br. Kalniņa grāmatu. Vēlāk pieminēta A. Krodera "Atklātā vēstule bij. Min. prez. un Saeimas dep. Adolfam Bļodniekam", kas ievietota "Latvju Vārda" 1956.g. 2. aug., nr. 23. Kaut A. Krodera 11 jautājumi formulēti viņa ierastajā stilā, tomēr būtu bijis vērtīgi, ja A. Bļodnieks toreiz būtu uz tiem atbildējis.

⁶ "Amerikas Vēstnesī" 1956. gada 31. aug.: A.Gailītis "Bez nauda, bet ar patiesu skatu".

⁷ Valentīns Jaunkalnietis (1917.21.VIII, Alūksnē). Studējis tautsaimniecību LU. 1939.g. iestājies Kara skolā, ko pārtraucis karš. Ltn. pakāpi ieguvis kara laikā. Piedalījies kaujās pie Nēveles un Daugavpils, apbalvots ar II šķiras Dzelzs kr. Kara beigās sagaidījis Tornas grāvračos. No Fišbahas izceļojis uz ASV, kur Kenosā ilgus gadus pārstāvējis latviešu Apspiesto tautību nedēļas sarīkojumu rīc. kom. Izstādījis Latvijas pastmarku klāstus. Darbojies žurnālistikā un foto reportāžā. ("DVM" 1977/5, 69.lpp.).

⁸ Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1980. – Nr. 1. un 2.

⁹ Emīls Briedis (1905.4.VII Stendes Renču ciemā – 1993.21.VII Rīgā, apgl. Lāčupes kaps).

¹⁰ Pēteris Bagāts (1910.1.VIII Rīgā – 1943. 6.III kritis kaujā Novgorodas apg.) Komunistiskā pagrīdē Latvijā jau 1930. gados. Dienējis Liepājas k.p. Viens no Ž. Spures atsūtītajiem politvadītājiem.

¹¹ Emīls Briedis. Latvieša stāsts. - Avots: Rīgā, 1992. - 128.-130.lp.

¹² Jānis Rītums (1914.18.I Kuldīgā – 1980. 28.XII Stokholmā, Zviedrijā), politisks darbinieks un žurnālists, inženieris, sporta entuziasts. LSDSP biedrs, "Brīvības" red. 1963.-1980. (LE 4:120).

¹³ Latvija. - 1980. - 10. V. Minētā manifestācija notika 1940.g. 6. aug. (LVVA 1474-2-198, 180. lpp. u.c.)

¹⁴ Ernests Treiguts (1911.19.VII Rīgā), diplomāts, žurnālists Latvijas telegrāfa aģentūrā (Letā), sabiedriska darbinieks.

¹⁵ Alberts Brants (1904.8.IV Burtnieku pag. - ?), kapteinis. Vācu okupācijas laikā darbojies Latviešu Organizācijas centrā. (V. Eichenbaums 7:607 un "L.k.o.p.k.l."2:23., 29. un 41.lpp.).

¹⁶ Ernests Treiguts-Tāle. Latvieši, karš ir sācies! - Zinātne: Rīgā, 1996. - 321.lpp.

¹⁷ Kārlis Tirzītis (1898.4.XI Rīgā – 1977. 10.XI Montreālā, Kanādā) pulkvedis-leitnants, (1940. VII pulkv.) 1940. 30.VII iecelts par Armijas štāba Informācijas daļas pr-ku. 1940. X atvaļ. Vācu okupācijas laikā pašpārvaldē Adm. dep. direktors. 8. V.1945. devies bēgļu gaitās uz Zviedriju, no 1950. gada Kanādā. (Latvijas armijas augstākie virsnieki, 465-66.lpp.). J. Stepāns, izmeklējot Br. Kalniņa lietu, esot runājis arī ar K. Tirzīti, kurš devis labu atsauksmi par Br. Kalniņa darbību 1940.g.

¹⁸ Aleksandrs Plensners (1892.25.IV, Grašu pagastā, Patkulē – 1984.3.IV Handenā pie Stokholmas, Zviedrijā), pulkvedis, publicists, redaktors, korp. "Lettonia" biedrs. No 1937. IV militārais atašejis Vācijā un Ungārijā. 1940.g. pēc telefona sarunas ar Br. Kalniņu palicis Vācijā. Latvijā atgriezies 1941. g. kopā ar vāciešiem kā paš aizsardzības spēku priekšnieks, vēlāk darbojies pašpārvaldē. (Pēc Br. Kalniņa atmiņām: Brīvība, 1980, nr. 7-10 un "Latvijas armijas augstākie virsnieki", 367.lpp.).

¹⁹ Br. Kalniņš A. Plensnera raksta izgriezuma malā, norādot uz vārdu "autors", bija uzrakstījis "Pl.lt. Kalniņš (artilērists)". Kad jautāju, teica, ka "K. Tirziša" raksta īstais autors esot ģen. Ed. Kalniņš. Viņš nepublicējis vārdu, lai nekaitētu dēlam - Igoram Kalniņam (1914-1993), kurš palicis okupētajā Latvijā. 18 gadi šķir Br. Kalniņa piezīmi uz izgriezuma un mūsu sarunu. 1989.g. noticeju. Šodien Br. Kalniņa stāstīto apšaubu, jo kādēļ "pl.ltn" un ne "ģen.?"

Salīdzināju "K. Tirziša" rakstu "Laikā" pēc A. Plensnera uzskaitītajām rindiņām ar norādītajām lpp. "Latv. k. 2.p.k.". Saskan. Mulsina A. Plensnera vēstulē (skat. tālāk!) minētais "pl.ltn. Kalniņš, Kļaviņa adjutants (Sic?)", kurš pie tam "palicis Latvijā". Salīdzinot J. Stepāna, Br. Kalniņa un A. Plensnera liecības, kā arī pēc nelieliem pētījumiem LVVA, liekas, ka, ja raksta autors nav K. Tirzītis vai ģen. Ed. Kalniņš, tad tas varētu būt bijis pulkvedis leitnants Oskars Kalniņš*. Noskaidrot to varēs tikai, ja izdosies atrast pašu manuskriptu vai kādas atsaucis sarakstē. Ticu A. Plensneram, ka raksts tapis 1941. gada jūlijā.

*Oskars Kalniņš (1888.14.III Rīgā – 1962. 8.V Rīgā), pulkvedis leitnants, 1938.g. iecelts par kara aģentu Lielbritānijā un Francijā. Atgriezies Rīgā un 1940.IV atvaļināts. 1945.II apcietināts un izsūtīts, atgriezies 1950, dzīvojis Rīgā. ("Latv. arm. augst.virsn.", 229.lpp.). Kādu laiku strādājis par garderobistu Mākslas akadēmijā, kur Francijas Mākslas akadēmijas apmeklētāju atpazīts, tādēļ pārvietots uz Restaurācijas pārvaldi. (Pēc arhitekta Edgara Slavieša stāstījuma V.Eichenbaumam.)

²⁰ Aleksejs Kuzņecovs (1905.20.II – 1950. 1.X), ģen.leitnants, KPb biedrs, 1939. - 1946. Baltijas flotes un Otrā pasaules kara laikā Leņingradas frontes Kara padomes loceklis. (LPE 5:1,607.lpp.).

²¹ Zavjalovs, pulkvedis, PSRS militārais atašejis Latvijā. Drīz pēc Latvijas armijas informācijas nodaļas priekšnieka Fr. Celmiņa pašnāvības (1940. 24. jūlijā) Zavjalovs esot izsaukts uz Maskavu, kur kādā sanatorijā drīz miris ar "ātro tuberkulozi". ("Latv. k. 2. p. k. l.", 1.sēj., 139.lpp. Nav uzņemts LPE.)

²² Bartašūnas (ne Baltrušaitis!), NKVD pulkvedis, bijušais robežsargu virsnieks pie krievu-latviešu robežas. Pirmā pasaules karā cīnījies latviešu strēlnieku pulkos. Pats stāstījis, ka steigā atsaukts no atvaļinājuma un atsūtīts

uz Latviju. Kluss cilvēks, vāji orientējies aizmugures apstākļos, sevišķi LKP cīņā ar Derevjanski par Br. Kalniņu. Visur pavadījis Br. Kalniņu, bet īpaši darbā nejaucies. (Pēc Br. Kalniņa stāstījuma. - Lit. un M. - 1991. - 2.febr.). Nav LPE.

²³ Par Br. Kalniņa pieņemtajiem 76 Tautas armijas politiskajiem vadītājiem un darbiniekiem, no kuriem vairāki bija Br. Kalniņa personīgie draugi vai bijušie SSS biedri, izplatīts daudz nepatiesību, **bieži apzināti, lai nomelnotu Br. Kalniņu.** Jāatceras laiks un apstākļi, kuros viņiem bija jādarbojas. Nereti viņi sajaukti ar Sarkanarmijas politiskajiem vadītājiem, kuri ieradās no PSRS, Latvijas Tautas armiju likvidējot. * Tautas armijas politisko vadītāju biogrāfijas nav pētītas, lai noskaidrotu viņu darbību pirms un pēc 1940. gada. Kā "absolūto patiesību" nevar pieņemt to, kas publicēts okupētajā Latvijā, nedz arī trimdā. Tāpat nevar vispārināt dažu komunistisko politisko vadītāju darbību, ko piekopj "Latvijas karavīrs 2. pasaules kara laikā" pirmās grāmatas sastādītāji. ** Pēc Br. Kalniņa teiktā, tikai kādus 6 cilvēkus atsūtījis CK sekretārs Žanis Spure. Daži - patiešām pārliecināti komunisti, kuri rīkojušies atbilstoši. Liekas, ka tieši viņu ziņojumi ir daļēji saglabāti LVVA. Dīvainā kārtā viens no šiem 6 bijis Jānis Bauska***, bijušais SSS, pol.vad. 4. Valmieras k.p., LCP šoferis, vēlākais Br. Kalniņa darbības atbalstītājs trimdā. Viņš, nacionāls latvietis, tāpat kā daudzi citi bijušie SSS biedri, pagrīdē sadarbojās ar komunistiem pret K. Ulmaņa autoritāro un nedemokrātisko valdību. *Pienācis laiks arī šo apstākli objektīvi izvērtēt.* Otrs Ž. Spures atsūtītais bijis **Mavriks Vulfsons.** Viņu, komunistu un ebreju, ģen. Kļaviņš atteicies nosūtīt uz kādu armijas daļu. Viņš paturēts kā nenozīmīgs darbinieks kancelejā. Diemžēl M. Vulfsons, rakstot atmiņas, savu lomu pārspīlējis, bet svarīgāko noklusējis. Br. Kalniņš viņu uzaicināja uz savu jubileju Stokholmā ne jau aiz "vecas pazišanās" 1940. g., bet gan tādēļ, ka viņš Atmodas sākumā bija pirmais, kurš uzdriksējās pateikt, ka 1940. g. PSRS okupēja Latviju! Varu to apliecināt, jo rakstīju Br. Kalniņa diktētos ielūgumus M. Vulfsonam un E. Berkļavam.

*Piemēram, kapteinis Arvids Strazdiņš, (1899.14.VII Vecpiebalgas pag. - 1966.23.XI Anglijā), Robežsargu brigādes štāba adjutants, 1942.g. 31. septembrī, rakstot savu ziņojumu, laikam gan pieļauj šādu kļūdu, jo nevienā

pavēlē Tautas armijai neesmu līdz šim atradusi politiskos vadītājus ebrejus (Ievērot datumu!) Kleinmani un Cernobrovu. (R. Bangerskis. Mana mūža atmiņas. - 2. daļa, 192.lp.).

***"Latvijas k. 2. p. karā", 1:150-151, 161 u.c.

*** Jānis Bauska (1905.30.XII Līgatnē - 1995.14.VII Upsalā, Zviedrijā). (LVVA 1474-1-3485 Arm. kom. 30. pav. 6.lpp. Vēsture - cilvēkmūža garumā // Brīvā Latvija. - Nr. 34. - 1995. - 11.sept., 6.lpp., J. Bauskas arhivs un intervijas.)

²⁴ **Sarkanarmijas politiskie vadītāji sāka ierasties ap 1940.g. 8. septembri.** (LVVA 1474-2-191, 187. un 200.lpp.). 193 Sarkanarmijas politisko vadītāju vārdi, kuriem no Latvijas armijas līdzekļiem izmaksāts algas avanss (!), atrodami LVVA 1474-2-198, 599-636. un 693.lpp. Ģen. Dambītis uzdevis viņu kopējo skaitu: 470.

²⁵ Vēstules jeb memoranda Staļinam neparakstīta kopija atrodas Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, Calif., U.S.A. Par šī dokumenta tapšanu ir vairākas versijas: šai rakstā minētā, A. Švābes sastādītajā L. E. 2465.lpp., E. Andersona 1983.g. izdotajā "Latvijas bruņotie spēki" 753.lpp., "Strēlnieks" nr.20/21 1970.g. 31.-32.lpp., Br. Kalniņa "Brīvība" nr. 3 un 4, 1981. gadā, kā arī "Latv. k. 2. p. k. l." 1. sējuma 163.-64., 250.-52.lpp. Interesants uzdevums būtu visas versijas salīdzināt! Jānis Bauska man ieteica ticēt Br. Kalniņa versijai!

²⁶ Pauls Grundulis (1911.10.X Rīgā - 1968.12.VI Stokholmā, Zviedrijā). Precējies ar Br. Kalniņa sievas māsu Veltu Vīrs. 1940.-41. gadā dzīvoja ar Br. Kalniņa ģimeni Lībekas ielā 3, Mežaparkā. 1940. gadā no 16. VII - 18.X politiskais darbinieks, no 1.VIII Kultūras daļas priekšnieks Armijas Kultūras-propagandas pārvaldē. (Arm. kom. pavēle nr. 20:3, 23 un Kara min. pavēle nr.31).

²⁷ Osvalds Freivalds (1905.5.VI Skujenes pagastā - 1975.10.XII Upsalā, Zviedrijā), publicists. Darbojies LNF, LCP un DV vadošos amatos. (LE 649 un 1:444.lpp.). *Personīgi iepazīnu viņu kā augstprātīgu un autoritatīvu cilvēku ap 1963.g., kad kādu laiku biju Latviešu Nacionālā Fonda valdē, no kuras izstājos tieši viņa dēļ.*

²⁸ Oskars Caunītis (1899.6.VIII Jaunraunas pagastā - 1977.10.VI Londonā), kapteinis. 1943. g. leģiona 15. divīzijas rotas, vēlāk bataljona komandieris. 1944. g. 13. jūlijā

ievainots, vēlāk gūstā Vācijā. Viens no DV dibinātājiem un arhīva pārzinis. Kalpakiešu un L.k.o.k. pārstāvis Vācijā un Zviedrijā. No 1970. g. militārais redaktors gr. sērijai "Latviešu karavīrs 2. pasaules kara laikā". Apbedīts ASV trimdas brāļu kapos "Rota". (LKOK, 110.lpp.).

²⁹ Arturs Silgailis (1895.13.XI Penkules pag. – 1997.15.VIII Otavā, Kanādā), pulkvedis. Sarakstījis "Latviešu leģions". ("Latv. arm. augst. virsn." 416.lpp.).

³⁰ Br. Kalniņu apcietināja 1941. g. 12. jūlijā. Iespējams, ka A. Plensners lūdzis sastādīt minēto rakstu pēc tam, kad Bruno sieva Maiga ar Frīdu Olavu (1878-1971), kura toreiz dzīvojusi Kalniņiem kaimiņos, apmeklēja viņu, pašaisardzības spēku priekšnieku, viņa dzīvoklī. Velta Grundule stāstīja, ka A. Plensners gulējis gultā slimš, tomēr, pēc Maigas lūguma, esot tūlīt zvanījis Štiglicam uz prefektūru, ka nedrīkstot Br. Kalniņu nošaut. Pašaisardzības spēku iesniegto rakstu atcerējās arī toreizējais prefektūras izmeklētājs J. Stepāns. Viņš esot to pārtulkojis vāciski un iesniedzis SD. Diemžēl, kad apmeklēja J. Stepānu Gēteborgā, nezināju, ka runa ir par "K. Tirziša" rakstu.

³¹ Mārtiņš Jeske (1883.12.XI Kurcuma pag. – 1941.21.XI Solīkamskas soda nometnēs), ģenerālis, 1940.VII iecelts par Armijas štāba pr-ku. Okt. atvaļināts. 1941.14.VI apcietināts, izvests uz Krieviju. ("Latv. arm. augst. virsnieki", 214.lpp.).

³² Mārtiņš Hartmanis (1882.18.X Kuldīgas pagasta Dapātu mājās – 1941.27.VII nošauts Maskavā), ģenerālis, 1934. II – 1939. X Armijas štāba priekšnieks, atvaļināts 1940.g. 21. XII, 29.XII apcietināts. (LKOK 187. lpp.).

³³ Fricis Celmiņš (1896.27.VIII Liepājā – 1940.24.VII Rīgā), pulkvedis, Armijas štāba Informācijas daļas priekšnieks. Nošāvās, lai nebūtu jāatklāj okupantiem savu aģentu vārdu. (LE 274.lpp.)

³⁴ Kārlis Aperāts (1891.5.III Vilces pagastā - 1944.16.VII pie Mozūļiem), pulkvedis leitnants, pēc nāves – pulkvedis ("Latv. arm. augst. virsn." 69.lpp.).

³⁵ A. Plensnera atmiņas: "Pret vētrām un negaisiem", 1982., nodaļā par SSS.

³⁶ Artūrs Kroders (1892.9.IV Taurupes pagastā – 1973.25.VIII Stokholmā, Zviedrijā), publicists, žurnālists. Zviedrijā kopš 1945. gada, kur "Latvju Vārda" redaktors. (LE 1079 un 2:198.lpp.). "Kalpakietis". Pēc J. Stepāna

stāstījuma, A. Kroders Latvijā bijis politpārvaldes ziņotājs. Viņš esot smagi pārdzīvojis neveiksmīgo mēģinājumu iekļūt 2. Saeimā. Tāpat viņam neesot patīcis, ka tēvs kādreiz bijis aktīvs sociāldemokrāts, kas varbūt daļēji izskaidro, kādēļ zvērējis "nīst Br. Kalniņu līdz kapa malai", ko viņš arī darija. Sapīnies ar "valdmaniešiem". Spīlgtā, īpatnēja personība.

H. Brunavs 1956. g. 16. febr. raksta A. Laurim: "Savā laikā A. Bērziņš izmetis A. Kroderi no Sab(iedrisko) l(ietu) ministrijas par kukuļņemšanu, tikai ģen. Balodis paglābis no tiesas."

A. Lauris raksta H. Brunavam 1956.g. 5. apr.: "Es nevarēju saprast Krodera naidu pret Alfredu Bērziņu un Co. Reiz Kroders pateica iemeslu: 1940. gada aprīlī "kalpakieši" bija paredzējuši izdarīt puču – nogāzt Ulmani; Kroders bijis apcietināts, un Bērziņš viņu pratinājis. Krodera komentāri ir tīri dienvid-amerikāniski: 'Viņš var taisīt puču, bet mēs – nē!'."

³⁷ Ernests Kreišmanis (1890.4.VI Umurgā – 1965.9.IV Bostonā, Masačūsetsā, ASV), pulkvedis, piedalījies Brīvības cīņās Kalpaka bataljonā, 1941. - 44. laikraksta "Tēvija" izdevējs, pēc tam Vācijas trimdā, 1950. g. izceļojis uz ASV. Rosīgs sab. darbinieks. (LE 1068 un 2:193.).

Vāciešiem okupējot Rīgu 1941. gada 1.jūlijā, kādi kalpakieši ar plkv.ltn. E. Kreišmani, B. Einbergu u.c. bija Latviešu biedrības namā noorganizējuši t.s. "Organizācijas Centru" un sākuši veidot pašpārvaldi, ko vācieši drīz aizliedza, bet atļāva veidot latviešu kārtības dienesta štābu, kas pārgāja uz Annas ielu. (LE 1874. - 5.lpp.; "Latv. karav. 2. p. k." 1. gr. 2. nod.).

³⁸ Cik zinu, neviens nav publicējis A. Krodera aprakstīto dokumentu, nedz arī kāds vēsturnieks to redzējis. Bez tam plkv. Aperāta atmiņās par Baigo gadu, sarakstītas 1941. gada jūlijā un izkaisīti publicētas "Latv. k. 2. p. k. l." 1. sēj., 182.lpp. teiktais par Gulbenes čekā atrastajiem dokumentiem nesaskan ar A. Krodera atstāstījumu. Aperāts raksta par vairāku vecāko virsnieku atestācijām, nevis vienu sarakstu. Kaut viņš "ļoti daudzos gadījumos" vaino "politiskos vadītājus virsnieku nodevībā", viņš nesauc ne virsniekus, ne arī pol.vad. vārdos. Aperātam, kurš vēl 1940.g. augusta beigās strādāja Kara ministrijas sekretariātā (LVVA 1468-1-169, 309.lpp.), vajadzēja būt labam ieskatam Br. Kalniņa pol. vad.

darbā. Laikā, kad viņš rakstīja atmiņas, Br. Kalniņš jau būs bijis apcietināts un godaprāts neļāvis viņam melot. Tas liek domāt, ka A. Plensnera uzskatiem toreiz piekritis arī viņš. Ja viņa atmiņās kaut kas tāds, kā A. Kroders apraksta, būtu bijis, tad O. Freivalds jau nu nebūtu palaidis garām šādu izdevību "iekost" Br. Kalniņam! Interesanti būtu uzziņāt, kādēļ plkv. Aperāts rakstījis atmiņas un kur palicis manuskripts?

³⁹ Skat. tālāk A. Plensnera uzskaitījumu!

⁴⁰ Vācijas "Latvijā" 1950. gada 1., 4. un 25. nov. numuros iespieda kāda Anglijā dzīvojoša V. Ozoliņa "Pretestības kustības dalībnieka atmiņas". Šo falsifikāciju atklāja, un tur sarakstītais nav vērā ņemams. Noskaidroja arī, ka V. Ozoliņam bijuši sakari ar PSRS sūtniecību Londonā. Vēlāk V. Ozoliņu notiesāja par savas civilsievas mīlākā slepkavību. Diemžēl pie šo "atmiņu" safabricēšanas "izpalīdzīgi" bijuši vairāki pazīstami trimdinieki, kuru vārdi ir zināmi. (LSDSP 1951. gada Partijas Biļetena 10. nr. un Br. Kalniņa sarakste ARAB.).

⁴¹ ARAB 298, Vol. 3:6, 205-206. lpp.

⁴² Valdemārs Lambergs (1905.13.III Apgulde – 1973.19.X Bostonā, Masačūsetsā, ASV), sabiedriska darbinieks. Bija Vācijā 1949. – 1950. laikraksta "Latvija" galvenais redaktors, ASV 1951. kļuva laikr. "Laiks" un "Latvija Amerikā" līdzstrādnieks, rakstīja arī ar pseidonīmiem Saturns, Jānis Kalns. (LE 2862 un 2:282.lpp.). Br. Kalniņš u.c. turēja viņu aizdomās par sadarbību ar PSRS.

1950. gada 8. decembrī Voldemārs Bastjānis no Eslingenas raksta Br. Kalniņam: "„Lambergs šinis dienās "pa kaklu pa galvu" devies prom uz ASV. Ārpus oficiālā ešelona ..viņš otrdien 5.XII esot aizbraucis tieši uz Gronu. ..Klist dažādas baumas, ..ka viņš laikam kādu "putru savārijis", kādēļ jābēgot projām". (ARAB 298, Vol. 3:6, 24.lpp.)

⁴³ "Es viņu pazīstu", latviešu biografiska vārdnīca ar 6336 personu biografijām, kuru K. Ulmaņa autoritārā laika garā 1939.g. sastādīja Žanis Unāms (1902-1989). 2. izd. trimdā, 1975.g.

⁴⁴ ARAB 298, Vol. 3:8, 429-430. lpp.

⁴⁵ Bernhards Einbergs (1893.23.I Rīgā - 1945?), inženieris, virsnieks, 1934.-1940. satiksmes min. (LE 591.lpp.). Vācu okupācijas laikā kopā ar Br. Kalniņu Štuthofas koncentrācijas nometnē, kur nāves gājiena laikā janvāra beigās atpalicis. (Br. Kalniņa stāstījums.)

⁴⁶ Pēteris Līcis (1888.6.I Lēdurgas pagastā – 1977.12.XII Katsķilos, ASV), pulkvedis leitnants. .. 1921 iecelts par kancelejas priekšnieku Armijas štāba Administratīvā daļā, 1939. atvaļināts ("L. augst. virsn.", 302.lpp.). Vācu okupācijas sākumā 1941. gadā darbojās Latviešu Organizācijas centrā (t.s. "Kreišmaņa štābā") par Kreišmaņa sekretāru. ("L.k.o.p.k." 1:17.lpp.).

⁴⁷ Aleksandrs Ozoliņš (1890.17.II Rīgā – 1942.3.I Rīgā), kapteinis. ("LKOK", 374.lpp.), bet tur trūkst ziņu par viņa darbību vācu okupācijas sākumā.

⁴⁸ 1947. gadā atklāj un trimdas presē publicē padomju slepenās instrukcijas čekas aģentiem Rietumeiropā, kā panākt dezorganizāciju Austrumeiropas bēgļu vidū. 1950. gadā ukraiņu partizāni iegūst šīs instrukcijas turpinājumu – Nr.6. ("Latvju Vārds" Zviedrijā, 1950. 6.IV, 2.lpp.). Labs ieskats čekas akcijās pret trimdiniekiem sniegts V. Hāznera par Daugavas Vanagiem sarakstītajā grāmatā "Laiks, telpa, ļaudis", 2. daļa, 1976.g., 380.-390.lpp. Nelieli citāti: "„Nepieciešams pastiprināt operatīvo darbību emigrantu aizmugurē un mobilizēt visu vecās un jaunās emigrācijas sapūdēšanai." (381. lpp.) "„Vajaga vēl vairāk uzpūst antagonismu starp atsevišķām bēgļu politiskām grupām. ..Vispār sakompromitēt laikrakstus un žurnālus emigrācijā." (382.lpp.) "„Izmantot visas vecās baumas, tenkas, faktus par ..nodarījumiem pagātnē.. Ja šādu baumu, tenku vai faktu trūkst – radīt tos uz vietas, piemērojoties pašreizējo apstākļu un atsevišķo zemju īpatnībām." (384.lpp.) Skat. arī Induli Zāli: "Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis" – Latvijas Vēsture. – 1998/3, 55.lpp.

⁴⁹ Arī J. Stepāns stāstīja, ka viņš gan izjautājis vairākus armijas virsniekus, bet oficiāla virsnieku "izmeklēšanas komisija" neesot bijusi. It kā pulkveža Kreišmaņa "štābs" esot uz savu roku veicis izmeklēšanu, bet par to J. Stepānam ziņas nesniedzis. Ka notikusi kāda apspriešana Kreišmaņa "štābā", liecina arī I. Zilbera atstāstītais par savu brālēnu R. Brigaderi, kā arī atkārtotas paša Br. Kalniņa atsauces uz armijas virsnieku izmeklēšanu, par ko viņam stāstīts pēc atbrīvošanas. Par kādu četru virsnieku delegāciju pie vāciešiem zināja arī J. Bauska. Par to viņam pēc frontes pāriešanas 1942.g. 12. aprīli pie pratināšanas stāstījis SD Lange. Jānis Gulbītis

“Latvijā” 1980.g. 26. jūlijā apgalvo, ka arī “Pērkonkrustieši” izmeklējuši Br. Kalniņa darbību. Jautājuma izpēte jāturpina.

⁵⁰ Viktors Deglavs (1902.5.VIII Pēterburgā – 1941.18.VII Rīgā nošauts miklainos apstākļos). Pulkvedis ltn., L-jas militārais pārstāvis Lietuvā, 1940.g. aizbēga uz Berlīni, atgriezās 1941. (LE 471.lpp.).

⁵¹ Plensnera atmiņa viņu viņ. 1940. gadā no 25. jūnija līdz 10. augustam ģen. Kļaviņa adjutants bija Alfrēds Gredzens (1899.16.IX Rīgā – 1943.3.V Vecslabadas mežā ciņā ar partizāniem), pulkvedis leitnants, dienējis 4. Valmieras k. p., L-jas armijas komandiera adjutants 1940. (LE 1:514, 15.lpp. un Armijas štāba pavēle nr.16, §5). No 1940. g. 18. novembra ar Teritoriālā korpusa komandiera pavēli nr. 26 A. Gredzens pārcelts uz Teritoriālo korpusu kā korpusa komandiera (Kļaviņa) adjutants. Neskaidribas papildina pulkvedis Vilis Hāzners savā atmiņu grāmatā “Varmācības Tornī”¹. daļā, 252.-53. lpp. rakstot, ka ģen. Kļaviņa adjutants 1941. g. līdz martam bijis kapteinis Nikolajs Galdiņš. Liekas, ka V. Hāzners kļūdījies.

⁵² 1944. gada 11. jūlijā ievietots kamerā Reimersa ielā. 5. augustā pārvests uz Centrāl-

cietumu, bet piektdien, 1. septembrī - uz Salaspili. 10. septembrī aizsūtīts uz Vāciju. (Izraksti no Maigas Kalniņas 1944. gada kabatas kalendāra, ARAB 298, Vol. 1:2, nr.1.).

⁵³ Štuthofā, no 1944. gada 14. septembra līdz 1945. gada 3. maijam. (Turpat, kā arī pēc Br. Kalniņa stāstītā.)

⁵⁴ Alfreds Valdmanis (1909.(Sic?)11.IX Ziemupes pag. – 1970.11.VIII auto avārijā Edmontonā, Kanādā). (“Latvija”, 1970. 22.VIII). Cetur dzimšanas gads: 1908. Financists, politiķis, apšaubāma rakstura sabiedriskais darbinieks trimdā, skat. V. Hāznera grāmatu “Laiks, telpa, ļaudis” 374.-379.lpp., arī H. Biezā “Latvija kāškrusta varā” u.c.

⁵⁵ LVVA, 1488-1-169, 368.lpp.

⁵⁶ LVVA, 1474-2-198, 564.lpp.

⁵⁷ Pauls Lejiņš (1886.4.I Zasas pag. - 1942. 3.VIII Vjatlagā). LSDSP biedrs, Saeimas dep., 1934.g. Liepājas koncentrācijas nometnē, 1940.g. Vidzemes div. pol. vad. 1941.g. 13.VI deportēts. (Pēc A. Ūdres informācijas).

⁵⁸ LVVA, 1474-2-198, 491.lpp.

⁵⁹ LVVA, 1474-2-198, 583.lpp.

⁶⁰ LVVA, 1474-2-198, 819.lpp.

⁶¹ LVVA, 1474-2-198, 705.lpp.

Abstract

Some Testimonies Regarding the Activities of Bruno Kalniņš During 1940-1944

Bruno Kalniņš (1899 Latvia – 1990 Stockholm) was an active and well-known social democrat. After the putsch in 1934 by Kārlis Ulmanis he spent three years in prison and in 1937 immigrated to Finland. Kalniņš returned to Latvia after the Finnish Winter War on 4 July 1940, when the Soviet Union had already occupied Latvia.

The newly installed commander of the army Klaviņš who Kalniņš knew well invited him to take up the newly established post of political instructor of the Latvian Army, which had already been re-christened the Peoples Army. Kalniņš held this post for about six weeks until the Peoples Army was re-established as a Territorial Corps.

For taking up this position he was severely criticised. The USSR later used this to try and make Kalniņš stop his ant-Soviet activities in the press and in political exile. Thus the widespread “brainwashing” which occurred then, even today does not allow one to objectively evaluate the activities of Bruno Kalniņš in 1940.

In order to facilitate a more objective evaluation of the events of the period, the article has compiled some earlier published, but mostly unpublished testimonies of contemporaries on behalf of Kalniņš, as well as explaining errors which have appeared in earlier publications and the lies spread by demagogues.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

2001 2(42)

LATVIJAS VĒSTURE

JAUNIE
UN
JAUNĀKIE
LAIKI

